

ՄՇԱԿՈՒՅԹ ԵՎ ԱՐՎԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՏԵՓԱՆ ԱՂԱՋԱՆՅԱՆԻ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԴԻՄԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Մերի Կիրակոսյան

Արվեստագիտության թեկնածու
ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտ
Մ. Բաղրամյան 24գ., 0025 Երևան, Հայաստան
Էլ. հասցե՝ marykirakosyan@mail.ru

Մարի Աբրահամյան

ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտ, հայցորդ
Մ. Բաղրամյան 24գ., 0025 Երևան, Հայաստան
Էլ. հասցե՝ mari_abraham21@mail.ru
Հոդվածը ներկայացվել է 16.04.2019, գրախոսվել է 30.08.2019, ընդունվել է
տպագրության 15.08.2019

Ներածություն

XX դարի առաջին կեսի հայկական կերպարվեստի նշանավոր ներկայացուցիչ, հայ դասական ռեալիստական դիմանկարչության հիմնադիր Ստեփան Աղաջանյանը (1863-1940) դիմանկարի ժանրում ստեղծել է ինքնատիպ, ամբողջական հավաքածու, որի մասն են կազմում մանկական դիմապատկերները:

Թեև Ստեփան Աղաջանյանի մանկական դիմապատկերների վերլուծությունների հանդիպում ենք արվեստաբան Եղիշե Մարտիկյանի, Ռուբեն Պարսամյանի աշխատություններում¹, սակայն մեր հոդվածը Ստեփան Աղաջանյանի մանկական դիմանկարները ամփոփ ներկայացնելու և վերլուծելու առաջին փորձն է:

Մանկական թեման պատահական չէ Աղաջանյանի արվեստում: Արվեստաբան Ե. Մարտիկյանի վկայությամբ՝ «Իր հոգեկան խառնվածքով լինելով վերին աստիճանի բարի, երեխայի նման անմեղ, անհիշաչար, նա շատ լավ է ըմբռնել մանուկների հոգին»²: Նկարիչը գեղարվեստական դիպուկ արտահայտչամիջոցներով վերարտադրել է մանկական պարզ ու

¹ Մարտիկյան 1956, 183: Պարսամյան 1963, 39:

² Մարտիկյան 1956, 90:

միամիտ էությունը՝ երեխայի բնավորության գծերը, նրա դեմքին հայտնվող ժպիտը կամ թախիծը:

Դոնի Ռոստովում Աղաջանյանի մանկական կենդանագրերի շարքում առանձնանում է 1912-1913 թթ. ստեղծած «Գլխարկով տղան» մանկական դիմապատկերը (նկ. 1): Աշխատանքը ողողված է շագանակագույնի մուգ երանգներով: Տղան պատկերված է պատուհանի մոտ՝ դիմահայաց դիրքով, պատուհանից թափանցող լույսը լուսավորել է նրա դեմքի միայն մի հատվածը: Թեք գլխարկի եզրագիծն ընդգծել է պատանու գլխի համաչափ կառուցվածքը, որով նկարիչը դիտողի ուշադրությունը կենտրոնացրել է միայն դեմքի վրա: Նկատելի է, որ Աղաջանյանը այնքան էլ նշանակություն չի տվել գլխարկի պատկերմանը, այն գրեթե ձուլված է մուգ ֆոնին: Լույսի և ստվերի կտրուկ անցումները տեսանելի են դարձրել կերպարի դիմագծերը, կարմրաշագանակագույն քսվածքներով ընդգծված շրթունքները, այտերը, խոսուն աչքերը: Դրսևորելով կատարողական և գեղանկարչական մեծ վարպետություն՝ Աղաջանյանը խոսեցրել է «մարդուն այնպես, որպեսզի կտավի դիտման ժամանակ բացարձակապես բացակայի նկարիչը»³:

Միանգամայն այլ մոտեցումով է պատկերագրված «Մանկական դիմանկար» աշխատանքը, որի թվագրման առնչությամբ առկա է որոշակի անհամաձայնություն. Հայաստանի ազգային արխիվում պահվող՝ Աղաջանյանի գրառումներում նշվում է 1907 թվականը⁴, Ե. Մարտիկյանի աշխատության մեջ՝ 1912-ը⁵, իսկ կատալոգներում /գրացուցակ/⁶ 1914-ը⁶: Այս և մի քանի այլ մանկական դիմապատկերներ թվագրման առումով ճշգրտման կարիք ունեն, իսկ որոշ աշխատանքներ անթվակիր են⁷:

Տղայի կերպավորումն ինքնատիպ է՝ հայացքով դեպի դիտողը, լույսի բացակայությամբ: Ի տարբերություն մյուս աշխատանքների, այս դիմանկարի հենքը երկնագույնի, բաց շագանակագույնի և կանաչի նրբերանգ-

³ Պարսամյան 1963, 19:

⁴ Տե՛ս Ручкописи (ՀԱԱ, ֆ. 1278, ց. 1, գ. 6):

⁵ Տե՛ս Մարտիկյան 1956, 90-91:

⁶ Տե՛ս Ստեփան Աղաջանյանի նկարների ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1963, 13: Народный художник Армянской ССР С.М. Агаджанян 1951, 14:

⁷ Մանկական դիմանկարների վերաբերյալ թվագրման անճշտությունները և շատ դեպքերում աշխատանքների անթվակիր լինելը բացատրում ենք մանկական դիմապատկերների ոչ բավարար ուսումնասիրության հանգամանքով:

ներով զուգակցված լուսավոր բնապատկեր է: Գունային համահունչ երանգներով են տրված տղայի վերնաշապիկն ու հենքը, որով նկարիչը դիտողի հայացքը սևեռել է միայն մանկան դեմքին: Դիմապատկերն ամբողջությամբ ընկղմված է մուգ շագանակագույնի խտացված տաք երանգների մեջ, խիտ վրձնահարվածների անընդմեջ քսվածքներով մեղմ ու նուրբ են դարձել լուսաստվերային անցումները: Աղաջանյանը, արվեստագետի խորաթափանց նրբանկատությամբ, բնապատկերի թույլ լույսով «կոտրել է» դիմանկարի մթությունը. տեսանելի է դարձրել տղայի գլխի համաչափ կառուցվածքը, պարանոցը, այտերը, շրթունքները, մթությամբ պարուրված աչքերը: Այդ ամենի շնորհիվ կերպավորվել է իրականությանը համահունչ, հոգեբանական նրբին երանգավորմամբ մանկական դիմապատկեր:

Համակարծիք ենք արվեստաբան Ե. Մարտիկյանի այն մտքին, որ Աղաջանյանն իր ամբողջ գործունեության ընթացքում տուրք չի տվել ձևի պաշտամունքին: Նա դիմապատկերում ամեն ինչ պատկերել է իրական ճշմարտությամբ՝ ելակետ ընդունելով տվյալ անհատի ներաշխարհն իր առանձնահատկությամբ և կերպարային բնորոշ գծերով⁸:

Տիպարային այլ բնութագրմամբ է աչքի ընկնում Ստեփան Աղաջանյանի «Աղջկա դիմանկարը» անթվակիր աշխատանքը: Թեև թվացող արտաքին հանգստությանը, կերպարը կրում է ներքին անբացատրելի տխրություն, որով խորհելու տեղիք է տալիս, զգացմունքային առումով խորապես հուզում դիտողին: Փոքր-ինչ ծանր տպավորություն են թողնում գունապնակում գերիշխող շագանակագույնի բաց և մուգ երանգները: Վրձնահետքերը կտրուկ են ու անկաշկանդ: Լուսաստվերային խաղը կենտրոնացված է աղջկա դեմքի միայն մի հատվածի վրա, ինչի շնորհիվ դիմապատկերը դարձել է առավել իրական և զգացմունքային:

Ստեփան Աղաջանյանի խորաթափանց ըմբռնողությամբ են մանկական դիմանկարներն այդքան հրապուրիչ, այդքան ջերմ և կյանքի տրոփյունով լի⁹:

Դոնիոտոսովյան շրջանի մանկական դիմանկարների շարքում կարևորվում է մեկ այլ «Աղջկա դիմանկարը»¹⁰ (կամ «Վարդագույն ժապա-

⁸ Մարտիկյան 1956, 92:

⁹ Մարտիկյան 1956, 134:

¹⁰ Այս մանկական դիմանկարի թվագրման առնչությամբ ևս կա որոշակի տարակարծություն: Համաձայն կատալոգների (գրացանկ), աշխատանքը թվագրվում է 1912-

վեններով աղջիկը») անվանումով աշխատանքը: Կրկին հանդիպում ենք նկարչի երանգապանակին բնորոշ մուգ տոնայնությանը: Աղջկա համաչափ լուսավորված դեմքը նայում է դիտողին. ընդգծված են նրա պարզ ու հստակ դիմագծերը: Վարդագույն ժապավեններն ու գոտին ներդաշնակում են իրար՝ ամբողջացնելով կտավի կոլորիտի երփնագրային հագեցվածությունը:

Նկատելի է, որ դոնիոստոպյան աշխատանքներում գերիշխում է մուգ կոլորիտը, որով էլ կատարողական տեսակետից արվեստագետը լուրջ խնդիր է լուծել՝ կերտել հոգեբանական առումով զգացմունքային և ներգործող կերպարներ:

Մանկական դիմանկարների այս ամբողջ շարքի վերլուծությունը բնորոշում է Ստեփան Աղաջանյանի վերաբերմունքը մանկական դիմանկարչությանը, և ըստ արվեստաբան Եղիշե Մարտիկյանի, «Աղաջանյանի կերտած մանկական կերպարները կերպավորված են անաչառ մոտեցմամբ, յուրաքանչյուրն իր հոգեկան վիճակում, իր ռեալ կացությամբ, իր կերպարին համապատասխան մշակման եղանակով»¹¹:

Ստեփան Աղաջանյանի պրոֆեսիոնալիզմն ակնհայտ է դառնում, երբ նրա աշխատանքները համեմատում ենք իր ժամանակակից այլ նկարիչների աշխատանքների հետ, որոնցից են Դոնի Ռոստովում Աղաջանյանի հետ միաժամանակ ստեղծագործած Հմայակ Արծաթապանյանը¹² և Ակիմ Օվանեսովը¹³: Վերջիններիս մանկական դիմապատկերներում ևս հանդի-

1916 և 1916 թվականներով: Հմմտ. Ստեփան Աղաջանյանի նկարների ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1938, 23: Народный художник Армянской ССР С.М. Агаджанян 1951, 14:

¹¹ Մարտիկյան 1956, 129:

¹² **Հմայակ Աբրահամի Արծաթապանյան** (1876-1919) - հայ ռեալիստական գեղանկարչության վառ ներկայացուցիչներից: Ավարտել է Մոսկվայի գեղանկարչության, քանդակագործության և ճարտարապետության ուսումնարանը, աշակերտել Վ. Սերովին: Դեռևս վաղ գործերում հանդես է եկել որպես դեմոկրատական գաղափարներով տոգորված ռեալիստ նկարիչ՝ մեծ տեղ հատկացնելով իր հայրենակիցների կյանքին և կենցաղին: Նկարչի որոշ աշխատանքներ այժմ պահվում են Հայաստանի ազգային պատկերասրահում՝ «Աղջիկը դաշնամուրի մոտ» (1899), «Մայրը երեխայի հետ» (1900), «Լոժկինայի դիմանկարը» (անթվակիր), «Նկարչի դուստրը կակաչներով» (1915), «Գյուղական պար» (անթվակիր) և այլն: Հմմտ. Հայկական սովետական հանրագիտարան 1976, 70: Հմայակ Արծաթապանյան 1967, 3-8:

¹³ **Հովակիմ Կարապետի Հովհաննիսյան (Ակիմ Օվանեսով)** (1883-1967) - հայ գեղանկարիչ, նկարազարդող և մանկավարժ: Ծնվել և մեծացել է Նոր Նախիջևանում (Դոնի Ռոստով): 1906-ին ավարտել է Պենզայի գեղարվեստական ուսումնարանը: Օվա-

պում ենք գրեթե նույն տարիքի աղջկա դիմանկարների: Արծաթապանյանի «Աղջկա դիմանկար»-ում (անթվակիր) աղջնակը պատկերված է բնության ֆոնին, դիմահայաց, պատշգամբում նստած՝ միապաղաղ հայացքը հառած մի կետի: Տեսանելի է Արծաթապանյանին բնորոշ կոլորիտը. աղջկա դեմքի պարզությունը համադրվում է գունային պարզ ու լուսավոր երանգային լուծումների հետ: Վրձնահարվածները սահուն են, չկան լուսաստվերային կտրուկ հակադրություններ:

Նմանատիպ լուսառատ կոլորիտով է պատկերագրված Ակիմ Օվանեսովի «Այգում ընթերցող աղջիկը» (1947) աշխատանքը: Այգում, աթոռին նստած է աղջնակը, գլուխը՝ խոնարհած գրքին: Նկատելի է կերպարի կոմպոզիցիոն համադրումը ծաղկազարդ այգու ֆոնին: Գունապնակի բաց նրբերանգների թեթև ու սահուն քվաճքներով կերտված աղջկա կերպարը հանգստություն է պարզում դիտողին:

Արծաթապանյանի և Ակիմ Օվանեսովի համեմատ, Աղաջանյանի ստեղծած կերպարները հոգեբանորեն առավել բարդ են. մուգ տոնայնությունը, լուսաստվերային կտրուկ զուգորդումներն ընդգծում են կերպարների հոգեբանական խորությունը:

Աղաջանյանի ստեղծագործական կյանքում կարևոր նշանակություն ունեցավ խորհրդային շրջանը (1921-1940)՝ նա հայրենիք վերադարձավ որպես մեծ կենսափորձ ունեցող, ճանաչված, ստեղծագործական ինքնատիպ ձեռագրով վարպետ: Նա անդամական մնաց ռեալիստական գեղանկարչության սկզբունքներին, սիրեց մարդուն, ստեղծագործեց ու աշխատեց հանուն այդ մարդու, հանուն գեղեցիկի և կատարյալի: Խորհրդային շրջանի աշխատանքներում նկատելի է նկարչի երանգապնակի աստիճանական պարզեցում. նա հրաժարվում է սրճագույնի, ակադեմիական շագանակագույնի երանգներից:

Այս շրջանի լավագույն աշխատանքներից է «Ձավենի դիմանկարը» (նկ. 2)¹⁴ (կամ «Տղայի դիմանկար գլխարկով»), որն իր երանգավորմամբ

նեսովը կնոջ հետ տեղափոխվել է հարազատ Նոր Նախիջևան, որտեղ և ծավալվել է նրա ստեղծագործական գործունեությունը: Աշխատանքներից են՝ «Մայր» (1917), «Մ. Նալբանդյանի ձերբակալումը» (անթվակիր), «Լողացող կանայք» (1918), «Սիմֆոնիա» (1918), «Ռոստովը երեկոյան» (1937) և այլն: Հմմտ. Аким Ованесов (Жизнь замечательных нахичеванцев) 2013, 6-14, 20-33, 45-52.

¹⁴ Հիմք ընդունելով որոշ կատալոգների տվյալներ՝ «Ձավենի դիմանկարը» վերագրում ենք 1926-ին: Հմմտ. Ստեփան Աղաջանյանի նկարների ցուցահանդեսի կատալոգ

համահունչ է նկարչի խորհրդային շրջանի աշխատանքներին: Տղան նստած է աթոռին՝ հաղթողի կեցվածքով, նրա հայացքում անբացատրելի ուրախություն է դրոշմված: Մուգ կապտականաչավուն գլխարկը հանդիսավորությամբ գրկել է նրա գլուխը: Ակնհայտ է աղաջանյանական կերպավորման ոճը՝ գլխարկի և բաճկոնի համահունչ գունազարդման միջոցով դիտողի հայացքը սևեռել միայն մանկան դեմքին: Հստակ ու պարզ է տղայի դեմքի կառուցվածքը. բաց շագանակագույնի, վարդագույնի, տեղտեղ մոխրագույնի խիտ քսվածքները ցայտուն ու արտահայտիչ են դարձրել դիմագծերը: Նկատելի մեղմ ու նուրբ լուսաստվերային անցումները նրբություն են հաղորդում մանկան դեմքին՝ այն դարձնելով խոսուն ու արտահայտիչ: Աշխատանքն ավարտուն է. կերպարի հոգեբանական նկարագրով, կատարողական վարպետությամբ նկարիչը լուծել է իր առջև դրված խնդիրը՝ խորությամբ բացահայտել մանկան ներաշխարհը:

Տրամաբանական է, որ Աղաջանյանի դիմանկարների հաջողվածությունը երկարատև ուսումնասիրության արդյունք է. «Իր աշխատանքի մեթոդով նա մոտ էր կանգնած դասական վարպետներին՝ երկարատև սեանսներ, բնորդի մանրագնին և ուշադիր ուսումնասիրում, ձևերի հետևողական մեթոդիկ մշակում, հատուկ ուշադրություն գծագրությանը...»¹⁵:

Նույնպիսի հաջողությամբ է կերտված «Փոքրիկ աղջկա դիմանկարը» (1927-1928 թթ.): Աղջնակի հանդարտ, հանգիստ, հայացքը սևեռված է մի կետի: Աշխատանքը ստեղծված է գունային մուգ, հագեցած և խիտ երանգավորմամբ: Վրձնահարվածների շեշտակի ու անկաշկանդ քսվածքներով ընդգծված լուսաստվերային հակադրությունները հայացքը դարձնում են խոսուն և արտահայտիչ: Աղաջանյանը հստակորեն վերարտադրել է կենսունակությամբ լի մանկական դեմքի արտահայտությունը: Հատկանշական է, որ Աղաջանյանի աշխատանքներում գծանկարը պետք է անպայման անսխալ լիներ, որպեսզի գույնին անցնելիս ուղղելու դժվարություն չառաջանար. «գույնով աշխատելիս շարունակ հետևում էր պահպանել ձևերի պնդությունը, միաժամանակ թե՛ գույնով ծածկելով, թե՛ վրձինով գծագրելով»¹⁶:

(գրացուցակ) 1938, 24: Ստեփան Աղաջանյանի ծննդյան 100-ամյակին նվիրված ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1963, 14:

¹⁵ Մարտիկյան 1956, 162:

¹⁶ Մարտիկյան 1956, 163:

Միանգամայն այլ զգացողություններ ենք ստանում 1928-ին ստեղծված «Սեդան խճճված մազերով» դիմապատկերից (նկ. 3): Աշխատանքը հայտնի է նաև «Պիոներուհին», «Սեդիկը կարմիր վզկապով» կամ «Սեդայի դիմանկարը կարմիր փողկապով» անվանումներով¹⁷: Այստեղ նկատելի են գունազամմային այլ համադրումներ. միմյանց հաջորդող վարդագույնի, դեղնադարչնավունի մեղմ երանգներ: Աղջնակի խճճված վարսերը, թափթփված ընդհանուր տեսքն ընդգծված են ազատ և անկանոն վրձնահարվածների եռանդուն քսվածքներով: Կերպարի խառնվածքային դրսևորումը կատարյալ է. նկարիչն ամեն մի շտրիխով արտահայտիչ է դարձրել երեխայի անհանգիստ, լարված հոգեվիճակը:

Այսպիսով՝ յուրաքանչյուր երեխայի պատկերման դեպքում երփնագրի ընտրությունը պատահական չէ: Գունային երանգները համընկնում են երեխաների հուզականությանը, ինչի շնորհիվ կերտվել են հոգեբանական խորը նկարագրով կենդանագրեր:

Աղաջանյանի խորհրդային շրջանի մանկական դիմապատկերներից է 1928 թ. նկարած «Անապաստանը» (նկ. 4)¹⁸, որը թե՛ կատարողական և թե՛ հոգեբանական բնութագրման տեսանկյունից լավագույնն է մանկական դիմանկարների շարքում:

Ուսումնասիրելով տվյալ նյութը՝ պարզեցինք, որ Աղաջանյանը 1928-ին ստեղծել է «Անապաստանի» երկու տարբերակ: Այդ վկայությանը հանդիպում ենք Հայաստանի ազգային արխիվում պահվող Ստեփան Աղաջանյանի գրառումներում¹⁹, ինչպես նաև 1963-ին Հայաստանի պետական պատկերասրահի (այժմ՝ Հայաստանի ազգային պատկերասրահ)՝ Ստեփան Աղաջանյանի ծննդյան 100-ամյակին հրատարակված կատալոգում²⁰:

«Անապաստանի» օրինակներից մեկն այժմ պահվում է Հայաստանի ազգային պատկերասրահում և ներառված է մշտական ցուցադրության մեջ, մինչդեռ աշխատանքի մյուս օրինակի գտնվելու վայրն անհայտ է:

¹⁷ Մարտիկյան 1956, 128: Ստեփան Աղաջանյանի ծննդյան 100-ամյակին նվիրված ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1963, 15:

¹⁸ Արվեստաբան Եղիշե Մարտիկյանը նկարչին նվիրված իր աշխատությունում «Անապաստան» աշխատանքը սխալմամբ թվագրում է 1929-ով: Հմմտ. Մարտիկյան 1956, 129:

¹⁹ Ручкописи (ՀԱԱ, ֆ. 1278, ց. 1, գ. 6):

²⁰ Ստեփան Աղաջանյանի ծննդյան 100-ամյակին նվիրված ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1963, 15:

Այս կերպարի վերլուծությանն անդրադարձել են արվեստաբաններ Ե. Մարտիկյանը, Ռ. Պարսամյանը, Ռ. Դրամբյանը²¹. այն Աղաջանյանի կենդանագրերի շարքում ամենալուսավոր ու լավատեսական կտավներից է: Դիմանկարն ամբողջությամբ հագեցած է կապտամանուշակագույնի, բաց շագանակագույնի, վարդագույնի, դեղին օքրայի տաք երանգների համադրումներով: Մեզ է նայում պատառոտված շորերով ու հին գլխարկով պատանին: Տղայի՝ արևի լույսով ողողված ժպտուն հայացքին հակադրվում է նրա սոցիալական վիճակը: Խոսուն ու տպավորիչ են տղայի՝ գունային թարմ ընկավամբ, վրձնահարվածների խիտ ու անկաշկանդ քվածքներով, լուսաստվերային մեղմ ու նուրբ անցումներով դիմագծերը: Պարզ, սովորական թվացող դիմանկարն ընկալվում է որպես խորիմաստ թեմատիկ կոմպոզիցիոն պատկեր: Այս առնչությամբ արվեստաբան Ռուբեն Պարսամյանը նկատում է. «Լինելով դիմանկարիչ, նա (Ստեփան Աղաջանյանը - Մ.Կ., Մ.Ա.) կարևոր նշանակություն էր տալիս ֆիզուրալ թեմատիկ պատկերներին: Այդ կարևոր բնագավառի զարգացման համար նա իր դիմանկարներով ստեղծեց անհրաժեշտ հող: Նա փայլուն կերպով ցույց տվեց նոր մարդու բնավորության, ապա ուրեմն և էության բացահայտման օրինակներ: Այդ օրինակները եղան ոգևորիչ ազդակներ ֆիզուրալ թեմատիկ պատկերի զարգացման համար»²²:

Հիշատակության են արժանի խորհրդային շրջանին պատկանող նկարչի ևս երկու աշխատանքներ՝ «Պիոներուհի» անվանումով: 1928-ին ստեղծված «Պիոներուհին» իր կոմպոզիցիոն կառուցվածքով, գունային նկարագրով միանգամայն տարբեր է նույն թվականին կերտված մանկական այլ դիմանկարներից²³: Աղջնակի կեցվածքում ամրագրված է արդեն իսկ նոր հասարակարգին պատկանող քաղաքացու ընդհանրացված կերպարը: Այստեղ նկատում ենք միանգամայն այլ տիպար, այլ գունային հարաբերակցություն: Աթոռին նստած աղջնակը պատկերված է կիսաթեք դիրքով, հայացքը դեպի դիտողը: Ձեռքին բռնած կարմիր գիրքը, որը կարծես զուտ նկարելու դիտավորությամբ պատկերված լինի, ներդաշնակվում է կարմիր վզկապի վերարտադրությանը: Վարդագույնի մեղմ երանգները

²¹ Մարտիկյան 1956, 129: Պարսամյան 1963, 34: Դրամբյան 1963, 13:

²² Պարսամյան 1963, 36:

²³ Տե՛ս Ստեփան Աղաջանյան -150 2013, 75: Ստեփան Աղաջանյանի նկարների ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1938, 25: Ստեփան Աղաջանյանի ծննդյան 100-ամյակին նվիրված ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1963, 15:

նրբորեն տարածված են ողջ դիմանկարով, ինչը պատկերը դարձնում է ընդհանրական:

Ընտրված ներկապակով, կոմպոզիցիոն կառուցվածքով միանգամայն տարբերվում է 1930-1934 թթ. ստեղծված «Պիոներուհին»²⁴: Դիմապատկերն ամբողջությամբ ավարտուն չէ, ձեռքերը միայն ուրվագծված են: Երկնագիրը ներկայացված է հանգիստ և տաք երանգների մեջ: Մեր առջև է հառնում դեմքի բարեհամբույր արտահայտությամբ, հանդարտ կեցվածքով, մեղմ նայվածքով, խոհուն արտահայտությամբ մի օրիորդ: Նկատում ենք աղաջանյանական նույն լուսաստվերային մոդելավորումը, դեմքի մի մասը լուսավորության, իսկ մյուս մասը՝ ստվերի մեջ պահելը, որով ընդգծվում է հայացքի արտահայտչականությունը՝ այն դարձնելով առավել բնութագրական:

Նկատելի է, որ Աղաջանյանի մանկական դիմապատկերներում մանուկները գրեթե միշտ պատկերված են մինչև գոտկատեղը՝ ստատիկ, դիմահայաց կեցվածքով, նկարիչն իր ուշադրությունը կենտրոնացրել է հասկապես դեմքին՝ արտահայտելով մանկան պարզությունն ու մաքրությունը, մինչդեռ կանանց կերպարներում կնոջ յուրօրինակությունն ընդգծել է դեմքի, ձեռքերի հմուտ մշակմամբ, լուսաստվերային անցումների հարուստ երանգավորմամբ և ստեղծելով հոգեբանորեն հասուն կերպարներ:

Եվս մեկ յուրօրինակ աշխատանք է Աղաջանյանի մանկական կերպարներից «Աղջկա դիմանկարը» (անթվակիր), որն ամբողջացնում է մանուկների պատկերների այս շարքը: Աղջնակը կերպավորված է մինչև գոտկատեղը՝ հանգիստ հայացքն ուղղած դիտողին: Գլխի թեթևակի թեքությունը շարժունություն է հաղորդում կերպարին՝ կարծես նկարիչն ակնթարթորեն է որսացել այդ պահը: Աղջկա դեմքի գունատությունն ակնհայտ է. փոս ընկած աչքերը, պիրկ հաված շրթունքները լրացնում են նրա նիհարիկ դեմքի կառուցվածքը: Աշխատանքում գունային ֆոնը հանդես է գալիս միատոն սառը երանգների՝ կապտավունի, դեղին օքրայի, մոխրագույնի, սպիտակագորշագույնի համակցությամբ: Լուսաստվերային

²⁴ Տե՛ս Ստեփան Աղաջանյան-150 2013, 70: Ստեփան Աղաջանյանի նկարների ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1938, 25-26: Ստեփան Աղաջանյանի ծննդյան 100-ամյակին նվիրված ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1963, 15:

խաղը նկատելի է դեմքի միայն մի հատվածի և պարանոցի վրա: Եվ կերտվել է պարզ ու անմիջական կերպար:

Եզրակացություն

Այսպիսով, Ստեփան Աղաջանյանը մանկական դիմապատկերներ ստեղծել է դոնիոռոստովյան (1904-1921) և խորհրդային շրջաններում (1921-1940), որոնց քանակը, համաձայն Հայաստանի ազգային պատկերասրահի ֆոնդապահոցի տվյալների, տասնմեկն է²⁵: Եղիշե Մարտիկյանի մեկնագրությունում նշվում է, որ նկարչի ստեղծագործություններում մանկական դիմանկարը երևան է եկել սկսած 1912-ից²⁶, սակայն Հայաստանի ազգային արխիվում պահվող՝ Ստեփան Աղաջանյանի գրառումներում մանկական դիմանկարները ավելի վաղ՝ 1907, 1910 թվագրում ունեն²⁷:

Հայ ռեալիստական գեղանկարչության ջատագով Ս. Աղաջանյանի արվեստում մանկական դիմանկարներն իրենց իրապաշտական երփնագրությամբ, ռեալիստական ճշգրիտ ձևերի կուռ կառուցվածքով, լուսաստվերային անցումների ներդաշնակ հերթագայությամբ և կերպարների հոգեբանական նկարագրով ուրույն տեղ են զբաղեցնում նկարչի արվեստում:

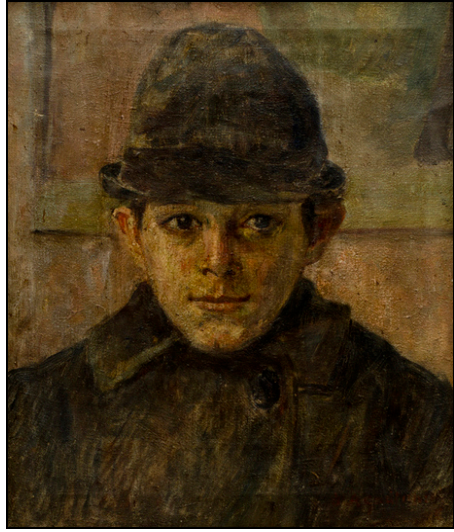
²⁵ Ստեփան Աղաջանյան-150 2013, 64-70, 73-77: Այս աշխատանքները մեզ հայտնի մանկական դիմապատկերներն են, որոնց թվաքանակը վերջնական չէ: Չենք բացառում նաև, որ Ստեփան Աղաջանյանը մանկական դիմապատկերներ ստեղծել է նաև Փարիզում և Շուշիում ապրած տարիներին:

²⁶ Մարտիկյան 1956, 90:

²⁷ Рукописи (ՀԱԱ, ֆ. 1278, ց. 1, գ. 6):

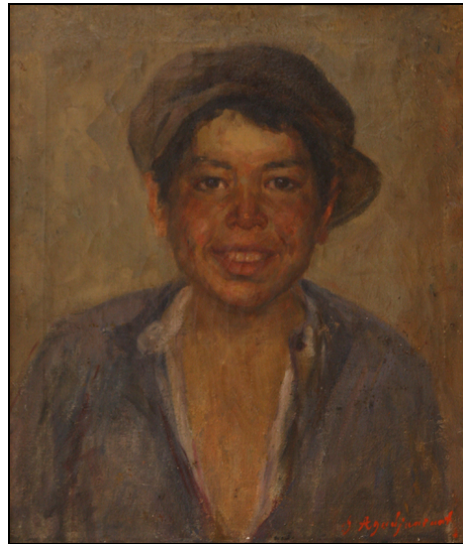
Նկ. 1. «Գլխարկով տղան» 1912-1913 թթ., 47x37, կտ., յուղ., ՀԱՊ

Նկ. 2. «Զավենի դիմանկարը» (Տղայի դիմանկար գլխարկով), 1926 թ., 47x42, կտ., յուղ., ՀԱՊ

Նկ. 3. «Սերդան խճճված մազերով» 1928 թ., 48x40,5, կտ., յուղ., ՀԱՊ

Նկ. 4. «Անապաստանը» 1928 թ., 45x39 կտ., յուղ., ՀԱՊ

Գրականության

- Դրամբյան Ռ. 1963, Ռեալիստ նկարիչը, Սովետական արվեստ, Երևան, N 12, էջ 8-14:
- Հայկական սովետական հանրագիտարան 1976, հ. 2, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն հրատ., 720 էջ:
- Հմայակ Արծաթայանյան 1967 (ցուցահանդեսի կատալոգ), Երևան, Հայաստանի պետական պատկերասրահ, 28 էջ:
- Մարտիկյան Ե. 1956, Ստեփան Աղաջանյան, Երևան, «Հայպետհրատ», 183 էջ:
- Պարսամյան Ռ. 1963, Ստեփան Աղաջանյան, Երևան, «Հայպետհրատ», 39 էջ:
- Ստեփան Աղաջանյան-150, 2013 (պատկերագիրք), Երևան, «Էդիթ Պրինտ», 128 էջ:
- Ստեփան Աղաջանյանի ծննդյան 100-ամյակին նվիրված ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1963, Երևան, հրատ. նշված չէ, 30 էջ:
- Ստեփան Աղաջանյանի նկարների ցուցահանդեսի կատալոգ (գրացուցակ) 1938 (Հայաստանի խորհրդային կերպարվեստագետների միություն, Արվեստի վաստակավոր գործիչ, 40-ամյա ստեղծագործության առթիվ), Երևան, Պետական համալսարանի հրատ., 40 էջ:
- Аким Ованесов (Жизнь замечательных нахичеванцев) 2013, Ростов-на-Дону, изд. "Ковчег", 52 с.
- Народный художник Армянской ССР С.М. Агаджанян, 1951 (каталог выставки), Дом культуры советской Армении, Государственная картинная галерея Армянской ССР, Москва, հրատ. նշված չէ, 27 с.
- Рукописи (Հայաստանի ազգային արխիվ, ֆ. 1278, ց. 1, գ. 6):

ՍՏԵՓԱՆ ԱՂԱՋԱՆՅԱՆԻ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԴԻՄԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Մերի Կիրակոսյան, Մարի Աբրահամյան

Ստեփան Աղաջանյանը (1863-1940) հայ կերպարվեստի ռեալիստական դիմանկարչության ակնառու ներկայացուցիչներից է: Նրա արվեստում մանկական դիմապատկերները ուրույն տեղ են զբաղեցնում: Տաղանդավոր դիմանկարչին հաջողվել է վարպետորեն վերարտադրել մանկան կերպարի մաքուր և նուրբ ներաշխարհի առանձնահատուկ գծերը:

Դոնի Ռոստովում ստեղծված դիմանկարներում գերակշռում է մուգ կոլորիտը, ինչի շնորհիվ արվեստագետը կերտել է հոգեբանական առումով զգացմունքային և ներգործող կերպարներ: Նկարչի խորհրդային շրջանի կենդանագրերում նկատելի է գունաշարի աստիճանական պար-

զեցում, արվեստագետը հրաժարվում է ակադեմիական շագանակագույնի երանգներից: Ս. Աղաջանյանի արվեստում մանկական դիմանկարները լուսաստվերային անցումների ներդաշնակությամբ և կերպարների հոգեբանական նկարագրով իրենց ուրույն տեղն են զբաղեցնում:

Բանալի բաներ՝ Ստեփան Աղաջանյան, ռեալիստական գեղանկարչություն, մանկական դիմանկար, խորհրդային շրջան, կոլորիտ, հոգեբանական բնութագիր, լուսաստվերային անցումներ:

ДЕТСКИЕ ПОРТРЕТЫ СТЕПАНА АГАДЖАНЯНА

Мэри Киракосян, Мари Абрамян

Степан Агаджанян (1863-1940) является одним из ярких представителей реалистической портретной живописи в армянском изобразительном искусстве. В его творчестве детские портреты занимают особое место. Талантливому портретисту удалось воспроизвести на своих полотнах специфические черты чистого и нежного детского образа.

В портретах, написанных в Ростове-на-Дону, преобладает темный колорит, благодаря чему художник создал эмоциональные и трогательные образы, которые оказывают психологическое воздействие на зрителя. Портреты советского периода отличаются более светлой цветовой гаммой. Художник отказывается от использования оттенков академического коричневого цвета. Для детских портретов Степана Агаджаняна характерна гармония светотеневых переходов, психологическая характеристика модели.

Ключевые слова – Степан Агаджанян, реалистическая живопись, детские портреты, советский период, колорит, психологическая характеристика, светотеневые переходы.

CHILDREN PORTRAITS OF STEPAN AGHAJANYAN

Mary Kirakosyan, Mari Abrahamyan

Stepan Aghajanyan (1863-1940) is one of the distinguished representatives of realistic portrait paintings of Armenian fine arts. Children portraits have their unique place in his art. The talented portrait painter obviously succeeded to ingeniously reproduce the specific features of fine and clean internal world of a child's character.

In the portraits created in Rostov-on-Don, a dark color prevails, whereby the artist has created emotional and affecting images. The portraits of the Soviet period show a gradual simplification of the color range. The artist refuses shades of academic brown. In Stepan Aghajanyan's oeuvre a special place is occupied by children's portraits, which are characterized by the harmony of the light and shade transitions and psychological characteristic of model.

Key words – Stepan Aghajanyan, realistic painting, children portraits, Soviet period, light-shadow transformations.